

Төрөөбүт тылтан тирэхтэнэн

Хас биирдии омук төрөөбүт тыллаах, култууралаах. Биһиги сахабыт тыла киэн өйдөбүллээх, дирин историялаах, олус кэрэтик иһиллэр баай тыл буолар. Тылбыт сүппэтин, симэлийбэтин туһугар, кэлэр кэнчээри ыччаппытын, сахалыы тыыннаан, үтүө сиэргэ-майгыга угуйан, төрөөбүт тылбытын ыһыктыбакка инникигэ эрэллээхтик илдэ сылдыахтаахпыт. Ол Биһиги хас биирдии саха тылын уонна культууратын учууталларын эбээһинэһэ буолар. Хас биирдии оскуола, учуутал, төрөөбүт тылга таптала инэрэр суолун тобулуута уратылардаах.

Биһиги Болтонобутугар саха алпаабытын онорон, норуотугар маассабай үөрэхтээһини тэниппит, лингвиист, учуонай Семен Андреевич Новгородов, Саха Республикатын норуодунай суруйааччылара Василий Сергеевич Соловьев- Болот Боотур, Семен Андреевич Попов- Сэмэн Тумат, бастакы үгэһит С.А.Саввин - Күн Дьырибинэ, Улуу Пушкины сахалыы санардыбыт, поэт Г.Г. Макаров – Дьуон Дьанылы, суруйааччы В. Яковлев уонна да атын талааннаах дьон улаатан, кынат анньынан көтөн тахсыбыт сирдэринэн буолар. Саха ыччата оҕо эрдэбиттэн төрөөбүт буоруттан силистэнэн-мутуктанан иитилиннэбинэ, норуотун тылын баайын, үтүө үгэстэрин этигэр-хааныгар инэриннэбинэ амарах сүрэбин, мындыр өйүн, уран тарбаҕын утумнаатаҕына эрэ омук быһыытынан чэчирии сайдыа этибит диэн санааҕа олобуран, билинни дьалхааннаах олоххо сөп түбэһиннэрэн, сахабыт тыла сүппэтин туһугар, сана хардыы, сана сүүрэн, сана көрүү - оскуолабытыгар «Ийэ тыл кыһата» диэн проект суруйан үлэбитин саҕалаатыбыт.

Үлэбитин саҕалыырбытыгар , 2020 сыл сааһыгар тыл предметин үөрэтэр учууталларын холбоһуктара Россия бэрэсидьиэнин граныгар кыттан, «Диалог через призму времени» диэн проект суруйан кыайбыппыт – төһүү күүс буолла. Аныгылыы оноһуулаах виртуальной музей оскуолабытыгар ахсынныы 23 күнүгэр арыллыбыта. Музейбыт үлэтин сыала-соруга: төрөөбүт түөлбөбит историятыттан саҕалаан, норуоппут олорон ааспыт олобун, биллиилээх биир дойдулаахтарбыт үлэлээбит үлэлэрин, охсуспут охсуһууларын билиһэннэри, аныгы технология көмөтүнэн кинилэр ситиһиилэрин, олохторун туһунан киэн эйгэҕэ куйаар ситимин нөнүө үс тылынан (сахалыы, нууччалыы, аангылыыа тылынан) тарҕатыы, дойдубут дьонун аатын үйэтитии буолар

“Диалог через призму времени” уонна «Ийэ тыл кыһата» проектар үлэлэрин чэрчитинэн оскуолабытыгар үс тылынан араас дьаһаллар ытытыллылар. Ол

курдук: музейбыт арыллытыттан саҕалаан, олонхо күнүн, саха фольклорун биэчэрин, кылаастар ардыларынан үгэ этии күрэбин, үс тылынан дьэиэ кэргэн олимпиадатын, «Свеча горела на столе» нуучча талааннаах суруйааччыта С.А. Есенин 125 сааһыгар аналлаах суруйааччы хоһооннорун төрөппүт оҕотун кытта ааҕы күрэбин, «Два языка – два крыла» оскуола иһинэн интеллектуальной оонньууну, аангылыа тылын бэстибээлин, үс тылынан оратордар күрэхтэрин уонна да араас дьаһаллар буоллулар.

Ону таһынан, «Тыл омок тыына» - куйаар ситимин нөнүө аһаҕас кэпсэтии ыыттыбыт. Кэпсэтиибитигэр төрөөбүт сахабыт тылын үөрэтии сайдыытын тула санаа атастастыбыт, оҕолорбутугар, кэлэр көлүөнэ ыччакка төрөөбүт тыл, омок өлбөт-сүпшэт тыына буоларын өйдөттүбүт. Кэпсэтиигэ кыттыыны ыллылар: Турция Анкара куоратыгар Хаджеттепе университетин билигини түүр тылларын салаатын билим үлэһитинэн үлэлиир Хасан Хайырсевер, Россия Бэдэрээссийэтин Хотугулуу-Илинни норуоттар тылларын уонна культураларын үөрэтэр институт дассыана, филологической наука кандидатта Ольга Ксенофонтовна Павлова, Россия үтүөлээх учуутала, РСФСР народнай үөрэҕириитин туйгуна, Чурапчы гимназиятыгар саха тылын уонна литэрэтиирэтин учуутала Болдовская Фекла Николаевна, Н.Д. Субуруускай аатынан Болтоно оскуолатын директоры иитэр үлэҕэ солбуйааччы Новгородова А.В., оскуола научнай методической үлэтин салайааччыта Спиридонова Е.А., оскуолабыт учууталлара уонна үөрэнээччилэрэ, нэһилиэкпит олохтоохторо, эдэр ыччат.

Саҕа проект чэрчитинэн фольклор (чабырҕах, сахалыы ырыа-тойук, үнкүү), тыл баайын байытар, төрөөбүт дойдуга тапталы инэрэр - «Айар тыл алыба», научнай үлэҕэ - «билимнэ бастакы хардыылар» курдук ФГОС чааһыгар, эбии дьарыктар үлэлииллэр. Ол курдук «Инникигэ хардыы» НПК-ҕа биһиги оҕолорбут үлэлэрэ республика таһымыгар күрэхтэһэр чиескэ тиксибиттэрэ. Республика үрдүнэн куйаар нөнүө ыытыллар араас күрэхтэргэ, НПК-ларга кытталлар. Ол курдук улууспут ыытар республиканскай “Кут-сүр” фольклор бэстэбээлигэр: олонхоҕо, чабырҕахха, оһуохайга, сахалыы үнкүүгэ, үгэҕэ кыттан биһиги оҕолорбут бириистээх миэстэҕэ тиксибиттэрэ.

Саха тылын күнүгэр анаммыт Семен Андреевич Новгородов - саханы саха дэппит, сахалыы алпаабыты онорбут, сахалыы суругу-бичиги тарҕаппыт, лингвист учуонай олунньу 13 күнүгэр 1892 сыллаахха биһиги Болтонобутугар, Чуораайытта алааска төрөөбүтэ. 1996 сылтан бастакы президеммыт М.Е. Николаев ыйааҕынан С.А. Новгородов төрөөбүт күнэ - «Төрөөбүт тыл, сурук-бичик күнүнэн» биллэриллибитэ. Бу күннэ анаммыт

өрөспүүбүлүкэ үрдүнэн ытыллар дьаһалларга биһиги оскуолабыт эмиэ туора туран хаалбакка тэрээһин арааһын ыттыбыт, кытынныбыт. Ол курдук араас өрөспүүбүлүкэ, улууспут, нэһилиэк иһинэн ытыллар дьаһалларга кытынныбыт. Ол курдук, өрөспүүбүлүкэтээҕи “Уран тыл” нэһилиэкпит иһинэн ытыллар төрөөбүт тыл туһунан хоһоон ааҕы күрэбэр, тыл этиитин куонкурустарыгар кыттан араас бириистээх миэстэлэргэ тигистибит. Оскуолабыт иһинэн үс сүһүөбүнэн арааран тылга, төрөөбүт дойдуга сыһыаннаах интеллектуальной оонньуулары ыттыбыт. Биир дойдулаахпыт С.А.Новгородовка анаан олунньу 13 күнүгэр С.А.Попов – Сэмэн Тумат кыттыылаах линейка ыттыбыт. Өрөспүүбүлүкээнискэй «Тыл омок тыһа» форумна кытынныбыт, тэрээһин ытыстыбыт.

Төрүт үгэс сүһүөбүнэ тыл сүһүөт. Онон бары турунан тылбыт сүһүөтин, омокпут сайдарын туһугар күүс-көмө буолан, хас биирдии саха киһитэ үүнэр көлүөнэни үөрэтэргэ сэмэй кылаатын киллэрдин. Төрөөбүт тылбытын, өбүгэбит илдьэ кэлбит үгэстэрин, сиэрдэрин-туомнарын, талааннарын-дьоһурдарын таптаан, сааһылаан, харыстаан, сайыннаран иһэр буоллахпытына чакчы да үрдүк культуралаах, киэн көбүстээх, бөбө тирэхтээх, чөл туруктаах, мындыр өйдөөх, барыны бары сатыыр, бары өттүнэн киэн сайдыылаах саха омок быһыытынан ааппытын ааттатар эдэр ыччаттаах буолуохпут. Сахабыт тыла сүһүөккэ үүнэ-сайда турарыгар былааннаах үлэни өссө да ыта туруобун!

Суруйда: Н.Д.Субуруускай аатынан
Болтоно орто оскуолатын учуутала Кривошапкина С.М.

2023 сыл олунньу 16 күнэ